

Research article

An Analysis of the First Literary Period Translations in the History of Pashto Literature

د پښتو ادب تاریخ د لومړۍ ادبي دورې د ژباړو تحلیلي څېړنه

Alokozay Taib^{1*}, Mirwais khaliqyar²

¹ Department of Pashto Language and Literature, Faculty of Languages and Literature, Kabul Education University, Afghanistan

² Department of Pashto Language and Literature, Faculty of Languages and Literature, Nangarhar University, Afghanistan

الکوزی تایب،^۱ میرویس خالقیار

^۱ پښتو ژبې او ادب څانګه، ژبو او ادبیاتو پوهنځی، کابل د ښوونې او روزنې پوهنتون، افغانستان.

^۲ پښتو ژبې او ادب څانګه، ژبو او ادبیاتو پوهنځی، ننگرهار پوهنتون، افغانستان.

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Keywords:

First Literary Period, First Translation, Formal and Content Characteristics Pashto Literature, Translator, and Systematic Translation

کلیدي کلمې: پښتو ادب، لومړۍ ادبي دوره، منظومه ژباړه، شکلي او محتوايي ځانګړنې، لومړنۍ ژباړه او ژباړونکی.

Article History:

Received: 22-01-2024

Accepted: 20-06-2024

Published: 03-07-2024

Cite this Article:

Taib, A., & khaliqyar, M. An Analysis of the First Literary Period Translations in the History of Pashto Literature. *Sprin Multidisciplinary Journal in Pashto, Persian & English*, 2(3), 1-5. <https://doi.org/10.55559/smjppe.v2i3.366>

The ancient period of the history of Pashto literature spans from the second century (Hijri) to the tenth (Hijri). Along with the many advancements in Pashto, this literary era also sees the strengthening of ties with other languages and the start of a number of translations into Pashto. Hashim bin Zaid al-Sarwani opens the translation for the first time in Pashto literature. He was a poet of the third century (Hijri), and he translated an Arabic poetry into Pashto for the first time. Following Hashim, around the close of the 9th and start of the 10th centuries, Zarghuna Kakarie translated Saadi's Bostan from Persian to Pashto. These two systematic translations, the first in the Ghazal style and the second in the Masnavi form, both deal with moral and societal themes and are translated into Pashto in a clear and easy-to-understand manner. Thus yet, just a few authors have discussed the themes; no specialized writings have been done about the analysis of this topic. Descriptive and analytical methods have been used to study the material gathered from many books, as the topic requires its own analysis and explanation. Abu Muhammad Hashim and Zarghuna Kakarie completed the first literary translations in Pashto, both of which maintained the majority of the language's morphology and linguistic combinations.

لنډيز

د پښتو ادب تاریخ لرغونې دوره له دویمې هجري پېړۍ څخه پیل او تر لسمې هجري پورې دوام کوي، په دې ادبي دوره کې په پښتو کې د بېلابېلو پرمختګونو تر څنګ له نورو ژبو سره د پښتو ژبې اړیکې هم ټینګېږي او پښتو ژبې ته د ژباړو لړۍ پیل کېږي. په پښتو ادب کې د لومړي ځل لپاره ژباړه د هاشم بن زیدالسرواني څخه را پیل کېږي، هاشم بن زیدالسرواني د دریمې هجري پېړۍ شاعر دی او لومړی ځل یې له عربي ژبې څخه منظومه ژباړه په پښتو ژبه کړې ده. له هاشم وروسته د نهمې هجري پېړۍ په پای او د لسمې هجري پېړۍ په پیل کې د زرغونې کاکرې له لوري له فارسي ژبې څخه د سعدي بوستان په پښتو ژباړل کېږي. په دې دواړو منظومو ژباړو کې لومړۍ ژباړه د غزل په فورم کې او دویمه ژباړه د مثنوي په فورم کې اخلاقي او ټولنیز موضوعات لري چې په خورا ساده او روانه پښتو ژبه ژباړل شوي دي. د یادې موضوع د تحلیل او شننې په برخه کې تر دې دمه کومه ځانګړې لیکنه نه وه شوې، یوازې په ځینو آثارو کې یادونې شوې دي. دا چې موضوع خپل ځانګړي تحلیل او تشریح ته اړتیا لري، نو د بېلابېلو کتابونو څخه راټول شوي معلومات د تشریحي او تحلیلي میتود پواسطه سره څېړل شوي دي. په پښتو ژبه کې لومړنۍ منظومه ژباړه د ابو محمد هاشم او لومړنۍ منظومه داستاني ژباړه د زرغونې کاکرې له لوري شوې ده چې د پښتو ژبې خپل جوړښت او ترکیبونه یې تر ډېره پکې خوندي دي.

سریزه

د ژبې د پرمختګ له لاملونو څخه یو لامل ژباړه ده، د ژباړې په وسیله ژبې ته له نورو ژبو څخه ډېر معلومات او مفاهیم انتقالېږي چې د ژبې او ادب په بډاینه کې اغېزمن تمامېږي. په نورو ژبو کې د نثر تاریخ د نظم په نسبت لرغونی دی، خو

په پښتو ژبه کې نظم تر نثر وړاندې دی. په همدې لحاظ په پښتو ژبه او ادب کې منظومه ژباړه تر مثنوي ژباړې وړاندې پیل شوې ده، چې پیل یې د هاشم بن زیدالسرواني څخه شوی دی.

*Corresponding Author:

Email: alokozaytaib52@gmail.com (A. Taib)

<https://doi.org/10.55559/smjppe.v2i3.366>

© 2024 The Authors. Published by Sprin Publisher, India. This is an open access article published under the CC-BY license

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

2. په پښتو ژبه او ادب کې لومړنی ژباړونکی څوک او له کومې ژبې څخه یې پښتو ژبې ته ژباړه کړې؟
3. په پښتو ادب کې لومړنی ژباړې کومې شکلي او محتويي ځانگړنې لري؟

د څېړنې شاليد

په پښتو ژبه او ادب کې به د ژباړې او د ژباړې د تاريخ په اړه خامخا کار شوی وي؛ زما کار به هم په ځينو برخو کې له هغو ترسره شویو کارونو سره لږ څه ورته والی لري او په ډېرو برخو کې لږ والی او توپيرونه هم سره لري، خو په عامه توگه مې د کار ساحه ترې بېله ده او کار مې هم له هغو جلا دی. ما په پښتو ژبه او ادب کې د ژباړې او د ژباړې د تاريخچې په اړه په پښتو ژبه ليکل شوي يو څه کتابونه ليدلي او لوستي دي چې د دې موضوع په بېلا بېلو خواوو باندې د ځينو ليکوالو له خوا ليکل شوي دي، دا ځکه چې په ژبه او ادب کې د ژباړې د پيل تاريخ، د ژباړل شوو آثارو شکلي او محتويي ځانگړنې، اهميت او ارزښت د دې غوښتنه کوي چې بايد نور زيات کار هم ورباندې وشي. له نورو ژبو څخه پښتو ژبې او ادب ته د راژباړل شوو آثارو د مخينې ترڅنگ؛ بايد د هغوی پر شکلي او محتويي جوړښت او نورو هغو اړخونو چې لا تر اوسه نه دي راسپړل شوي؛ څېړنې وشي. دا چې د ليکنې موضوع (په پښتو ادب په لومړۍ ادبي دوره کې د ژباړو تحليلي څېړنه) ده؛ په ياده موضوع باندې تر اوسه پورې په دې برخه کې هيڅ چا ځانگړی کار نه دی کړی او دا لومړی ځل دی چې د څېړنې لپاره ياده موضوع ټاکل شوې ده، خو دا چې په پښتو ژبه او ادب کې د ژباړې په اړه او د راژباړل شوو آثارو د شننې په برخه کې ځينې آثار ليکل شوي دي؛ زه دلته ترې لنډه يادونه کوم:

د پښتو ژبې او ادب مشهور څېړونکي پوهاند عبدالحی حبيبي د پښتو ادبياتو تاريخ (دويم ټوک) کې د هاشم بن زيد السرواني د منظوم ژباړلي شعر او د نوموړي د علمي شخصيت په اړه وايي: «د دې عالم او اديب سړي کوم شعر چې زموږ په لاس کې دی د پټې خزاني په ذريعه له (لرغوني پښتانه) څخه رانقل شوی دی. لکه دا کتاب چې تصريح کوي هاشم سرواني د درو ژبو شاعر و، هم يې په پښتو او هم يې په دري او عربي اشعار ويل؛ خو د ده عربي او فارسي شعر د پټې خزاني مؤلف نه دی رانقل کړی که فارسي شعر زموږ په لاس کې وای؛ نو به يقيناً د دې ژبې له اولو شاعرانو څخه هم وای.» (حبيبي، ۱۳۸۴ م. ۴۵۳ - ۴۵۴)

سرمحقق زلمي هېوادمېل په خپل اثر پښتو ادبياتو تاريخ کې (پښتو ادبياتو کې د حکايي آثارو لومړنۍ نمونې) تر سرليک لاندې ليکلي: «زموږ په ولس کې هم له ډېرې پخوا زمانې دغه نقلونه موجود دي چې په کليو او بانډو کې يې خلک د تفريح د يوې وسيلې په توگه له ويلو او اورېدلو څخه خوند اخلي اما د پښتو په تحريري (ليکلو) ادبياتو کې مور حکايي منظوم اثار په لسمه هجري پېړۍ کې مومو، په دغه حکايي اثارو کې تر ټولو پخوانی اثر د زرغونې د پښتو بوستان دی... خو دغه اثر له فارسي څخه پښتو ترجمه شوی دی، په پښتو نظم شوی حکايي اثر د دوست محمد کاکړ غرغښت نامه ده چې پر (۹۲۶ هـ ق) کال کې يې په روب کې نظم کړی دی.» (هېوادمېل، ۱۳۷۹ م. ۷۵).

همدا شان پوهاند عبدالقدير خموش د زرغونې کاکړې د ژباړې د ارزښت په اړه ليکلي: «د زرغونې کاکړې دا ژباړه ډېره مشهوره ده او ښايي چې دا په ډاگه وويلاي شو، چې تر ډېرو غټو ژباړو روانه او خوږه ده.» (خموش، ۱۳۹۸ م. ۱۳).

هاشم لومړنی شاعر و چې د عربي ژبې يو نظم يې پښتو ژبې ته را وژباړه، له ژباړې څخه يې داسې څرگندېږي چې نوموړی په منظومه ژباړه کې ډېر پياوړی و. د دې ترڅنگ د پښتو ادبياتو په لومړۍ ادبي دوره کې منظومې داستاني ژباړې هم شته، خو د هاشم بن زيد السرواني منظومه ژباړه داستاني ژباړه نه ده. په دې تحليلي څېړنه کې هڅه شوې چې د پښتو ادب د لرغونې ادبي دورې منظومو ژباړو محتويي او شکلي جوړښت په هر اړخيز ډول سره وڅېړل شي.

د څېړنې ستونزې

دا خو طبيعي خبره ده چې هره څېړنه او ليکنه د يوې ستونزې د حل په موخه ترسره کېږي. په پښتو ژبه او ادب کې د ژباړې د پيل او د لومړنيو ژباړو د تحليل په اړه تر دې دمه کومه ځانگړې ليکنه نه ده شوې چې د پښتو ادب په تاريخ خصوصاً په لرغونې ادبي دوره کې د ژباړو د تاريخ په پيل باندې يې بحث کړی وي، بله دا چې د پښتو ادب په لرغونې ادبي دوره کې چې کومې ژباړې شوي دي د هغوی شکلي او محتويي ځانگړنې په درست شکل نه دي روښانه شوي. په پښتو ادب کې د منظومو ژباړو او منظومو داستاني ژباړو توپير هم په درست شکل نه دی روښانه شوی چې دا دواړه ډوله ژباړې په خپل منځ کې سره څه توپير لري او له کومې نېټې څخه په پښتو ژبه او ادب کې پيل شوي دي.

د څېړنې ارزښت

هره ليکنه او څېړنه بايد لږ تر لږه په لوستلو وازري، که دا نه وي يوازې به د ليکوال ستړيا وي او بس. د دې ليکنې ارزښت او اهميت په دې کې دی چې ژباړه د هرې ژبې د پرمختگ لپاره يوه اساسي او مهمه وسيله بلل کېږي، ژبه د ژباړې په مرسته په پوهنيز، ټولنيز، ښوونيز او فرهنگي ډگر کې ژوندي پاتې کېږي او د پرمختگ بېلابېل پړاوونه وهي. ژباړه د ژبې د علمي او ادبي پرمختگ لپاره اړينه ده، ځکه که مور د پرمختلليو ټولنو له مثبتو اړخونو او علمي برياوو څخه ځان او ټولنه خپرول غواړي او د هغوی له تجارو څخه د څه زده کړې تمه لري، نو ژباړې ته اړتيا ده. د پرمختلليو ټولنو د پرمختگ عوامل او هغه لارې چارې چې يواستپه يې يادو ټولنو پرمختگ کړی؛ خپلې ژبې ته راوژباړي او د خپلې ټولنې وگړي ترې په خپله ژبه خبر کړي. دې اړتياوو ته په کتو سره په پښتو کې ژبه او ادب کې د ژباړې پيل او د راژباړل شوو نظمونو پر څرنگوالي او څومروالي باندې بحث ته اړتيا ده چې په تاريخي لحاظ سره په پښتو ژبه او ادب کې د ژباړې د پيل او پرمختگ په برخه کې څومره کارونه شوي دي، خصوصاً د پښتو ادب تاريخ په لومړۍ (لرغونې) ادبي دوره کې کومې ژباړې شوي او په پښتو ادب کې د ژباړې لومړني کارونه څنگه وو.

د څېړنې موخې

1. د پښتو ادب په لرغونې ادبي دوره کې د راژباړل شوو نظمونو محتويي څرنگوالي روښانه کول.
2. د پښتو ادب په لرغونې ادبي دوره کې د ژباړو شکلي اړخ څرگندول.
3. په پښتو ژبه کې د ژباړې د پيل نېټه څرگندول او د لومړنيو ژباړونکو پېژندل.
4. په پښتو کې ادب کې لومړنۍ ژباړې روښانه کول چې د کومو ژبو څخه شوي دي.

د څېړنې پوښتنې

1. په پښتو ادب کې منظومې او منظومې داستاني ژباړې څه وخت پيل شوي دي؟

۱- د هاشم بن زید السرواني د منظومې ژباړې تحلیل

په پښتو ژبه کې لومړنۍ او څرگنده ژباړه د ابو محمد هاشم ابن زید السرواني ده چې په درېیمه هجري پېړۍ کې یې د عربي ژبې د یو روڼد شاعر (ابن خلاد) شعر پښتو ژبې ته راژباړلی دی. په پښتو ژبه او ادب کې تر دغې ژباړې وړاندې مور ته د بلې کومې ژباړې څرک نه دی معلوم، ښایي تر دې وړاندې هم له نورو ژبو څخه پښتو ژبې ته ژباړې شوي وي، خو دا چې مستند او باوري اسناد په لاس کې نه لرو، نو د هاشم ابن زید السرواني ژباړلی شعر په پښتو ژبه او ادب کې د لومړنۍ ژباړې او هاشم د لومړني ژباړن په حیث د تاریخ په پاڼو کې پېژنو.

په پښتو ادب کې منظومه ژباړه له هاشم بن زید السرواني څخه پیلېږي چې د درېیمې هجري پېړۍ شاعر و. نوموړی په (۲۲۳هـ ق) کال د هلمند د بست په سروان کې زېږېدلی و. لومړنۍ زده کړې یې د خپلې سیمې له علماوو څخه کړې وې او بیا عراق ته تللی او برجسته علماوو سره یې ناسته پاسته کړې چې په دغو علماوو کې یو هم ابن خلاد چې په (ابو العینا) مشهور و له هغه سره یې شاگردۍ کړې وه او ډېر څه یې ترې زده کړي و. هاشم په (۲۹۴هـ ق) کال کې بېرته خپل هېواد ته راستون شوی او په (۲۹۷هـ ق) کال کې وفات او د هلمند په سروان کې خاورو ته سپارل شوی (شېرزاد، ۱۳۹۷ ل. م ۴۴).

هاشم ابن زید السرواني د خپل استاد او مشهور عرب عالم ابن خلاد عربي شعر پښتو ژبې ته راژباړلی دی. اصل عربي شعر داسې دی:

من كان بملك درهمين تعلمت وتقدم الفصحاء فاستعموا اليه لولا درهمه اللتي في كيسه ان الغنى اذا تكلم كاذبا واذ الفقير اصاب قالو لم تصب آن الدرهم في المواظن كلها فهى اللسان لمن اراد فصاحته	شفتام انواع الكلام فقالا واريته بين الورى مختلا لرايته شر البرية حالا قالو صدقت و ما نطقت محالا وكذبت يا هذا و قلت ضلالا تكسو الرجال مهابة و حلالا و هى السلاح لمن راد قتلا (حبيبي، ۱۳۸۴ ل. م ۴۵۵)
--	---

د پورته عربي شعر ژباړه ابو محمد هاشم ابن زید السرواني په ډېر فصاحت، روانۍ او ساده گۍ سره په پښتو نظم کړې چې په عربي ژبه د نوموړي د علمي صلاحیت ښه څرگندونه کوي او د ژباړې د قوت نخښې یې ترې ښکاره کېږي. د هاشم ژباړلی شعر په لاندې ډول سره دی:

ژبه هم ښه وينا کاندې چې وينه ژبور ورله ورځي وينا يې اروې که درهم يې څښې ورک سو سي تلی که بدای سوني وبولي خلق وايي که بې وزله ووايي رښتيا خبره هو درهم بنسدي هر چا له لويه برخه درهم ژبه ده که څوک ژبور کېږي	د خاوند په لاس کې زر او درهمونه د درهم خاوندان تل وي په وياړونه پر نړۍ يې وي په خړو پېژندنه دا وينا ده رښتياښه له رښتو نه نور وايي دا خو سوني دي تيرونه د درهم د خاوند هر ځای پرتومونه ده وسله که څو په کاندې قتالونه (حبيبي، ۱۳۸۴: ۴۵۴)
---	---

دلته پورتنی ژباړل شوی نظم له درو اړخونو تر تحلیلي کتنې لاندې ونیسو:

الف) د ژباړې ژبني اړخ

د دې پښتون شاعر شعري وړتیا او ژبني ځواک په همدې سره په ښه شان څرگندېږي چې د خپل استاد او شاعر اوه بیتونه یې په پښتو ژبه کې په اوو بیتونو باندې ژباړلي دي چې ژبه یې روانه او عام فهمه ده. د ده د ژباړل شوي شعر ژبه

د پښتو لرغوني شاعري په نوم اثر په پښتو ادب تاریخ کې د لومړني ژباړن او له نورو ژبو سره د پښتو ژبې د اړیکو په اړه لیکي: «که چېرې مور د پښتو ادبیاتو په تاریخ کې د نورو ژبو له ادبیاتو سره د پښتو ادبیاتو د اړیکو او ژباړې د څرک ایستلو کوښښ وکړو، نو دا څرک په دریمه هجري پېړۍ کې ایستلی شو.

په پښتو ژبه کې د ژباړې لومړنی څرک هغه وخت ته رسېږي چې ابو محمد هاشم د زید سرواني البستي زوی د خپل استاد یو عربي شعر په پښتو نظم وژباړه او دا نظم د پټې خزاني مولف محمد هوتک د شیخ کټه له لرغوني پښتانه څخه را نقل کړ.» (غني، ۱۳۹۲ ل. م ۶۱)

د څېړنې مېتود او کړنلاره

د دې لیکنې ډول کتابتوني او میتود یې تشریحي او تحلیلي دی، په دې تړاو تر ډېره هڅه شوې چې د دې ادبي لیکنې د بشپړوالي لپاره له مختلفو هغو کتابونو څخه گټه واخیستل شي چې د ژباړې او په پښتو ادب کې د ژباړې د تاریخ په اړه لیکل شوي دي، یاد اثار په څیرتیا سره مطالعه شوي او د ماخذ ښودنې له اصولو سره سم ترې گټه اخیستل شوې ده.

د لومړۍ ادبي دورې د ژباړو تحلیلي څېړنه

د پښتو ادب په لومړۍ ادبي دوره کې دوه منظومې ژباړې لاس ته راغلي دي چې لومړۍ یې د هاشم بن زید السرواني منظومه ژباړه ده. دویمه منظومه ژباړه د زرغونې کاکړې د شیخ سعدي شېرازي بوستان دی.

دلته لومړۍ ژباړه پېژنو او بیا د پښتو ادب په لرغونې ادبي دوره کې د ترسره شوو ژباړو تحلیلي کتنه وړاندې کوو. د ژباړې د پېژندنې په اړه په کتابونو کې بېلابېل تعریفونه وړاندې شوي دي. ژباړه له یوې ژبې څخه بلې ژبې ته د الفاظو، مفاهیمو او مکالمو په سمه بڼه اړولو ته وايي. ژباړه په پښتو ژبه کې د (ژبې + اړولو) له ترکیبه جوړه کلمه ده. په عربي او فارسي ژبو کې ورته ترجمه او په انګلیسي ژبه کې ورته ترانسلیشن (Translation) نومونه کارول کېږي. د ژباړې د پېژندنې او تعریف په اړه یو لیکوال لیکي: «ژباړه په لغت کې له یوې ژبې څخه بلې ژبې ته د مانا لېږد دی او په اصطلاح کې هغه هنر دی چې د یوې ژبې مطلب په بله ژبه کې د هغې ژبې د لوستونکي د پوهاوي وړ گرځوي، دا لېږد باید داسې وي چې که متن لیکوال ته هم وړاندې شي؛ نو کوم اعتراض ورباندې ونه لري، یانې خپل یې وبولي او تایید یې کړي.» (رحماني، ۱۳۹۹ ل. م ۱۷)

پورته تعریف ته په کتو سره د الفاظو په لږو تغیر د ژباړې فن اثر لیکوالي د ژباړې د پېژندنې په اړه د امریکایي لیکوال جان کټفورد نظر داسې راوړی دی: «ژباړه د یوې ژبې د متني توکو لپاره په بله ژبه کې معادل موندلو ته وايي، چې د دواړو ژبو معیارونه او تحلیلي نازکۍ په پام کې نیول شوي وي، یا ژباړه له یوې ژبې څخه بلې ژبې ته د یوه متن د پیغام لېږدونه ده. د ژباړې په وسیله د بشر فکر او تجربه له یوې ژبې څخه بلې ژبې ته لېږدول کېږي، ژباړن هغه کس ته وايي، چې یوه ژبه په بله ژبه وپاړوي.» (علیزی، ۱۴۰۰ ل. م ۲۵ - ۲۶)

دا چې زموږ اصلي موضوع د پښتو ادب په لرغونې ادبي دوره کې د ژباړو تحلیلي څېړنه ده؛ دلته د ژباړې پر پېژندنه او د ژباړې اړوند په نورو مسایلو باندې نور بحث کول نه غواړو راځو خپلې اصلي موضوع ته چې د پښتو ادب په لرغونې ادبي دوره کې کومې ژباړې شوي دي او څه ځانگړنې لري.

اوسېده او له پلاره يې وکا تحصیل د علومو او د فصاحت احکام يې زده کړل او د فصحاوو اشعار يې ولوستل، زرغونه په حباله د سعد الله خان نورزي وه، چې توريالي زامن درلودل او ټول د علم او هنر خاوندان و، ماته هسې نقل وکا زما پلار چې زرغونې د شيخ مصلح الدين سعدي (رح) د بوستان ټول په پښتو شعر نظم کا او نوم يې و «بوستان د پښتو» چې دا کتاب پر سنه (۹۰۳هـ ق) پای ته ورساوه او ټول نقاط يې عارفانه او نصايح حکيمانه يې په پښتو کړل علاوه پر دې زرغونې نور اشعار او غزلونه هم وويل او په زمره د بوستان يې فصحاوي شهرت وکا هسې چې موزونانو د روزگار به يې اشعار لوستل او د پښتو په بوستان يې سير کا او د گلونه د پند او نصحت به يې ټولول. (هوتک، ۲۰۰۵م. م ۱۹۲).

د زرغونې کاکړې ژباړلی منظوم حکايت د پښتو ژبې په تاريخ کې لومړنی ژباړل شوی حکايت او د ژباړې د پيل له مخې دويمه ژباړه ده چې د ابو محمد سرواني تر ژباړې راوروسته مور بله د پښتو داسې پخه او کره ژباړه نه لرو چې له هرې خوا دې په تول پوره وي او نه تر مور پورې رارسېدلې ده، خو د ابو محمد هاشم سرواني له ژباړې څخه سوونه کلونه وروسته د زرغونې کاکړې د «بوستان» پښتو ژباړې بېلگه د پټې خزاني په برکت رارسېري؛ له بېلگې څخه يې دا اټکل کولای شو چې ډېره خوندوره او په تول پوره ژباړه ده، هېڅ سکتگي او پېچلتيا نه لري، داسې روانه ژباړه ده، لکه ژباړه چې نه وي، که چېرته څوک د پښتو ژباړې تاريخ ليکي، نو هر ورو به د زرغونې کاکړې ژباړه د پښتو ژباړې په تاريخ کې لومړی منظومه حکايتي (داستاني) او دويمه منظومه ژباړه وبولي (خموش، ۱۳۹۸م. م ۱۲).

د سعدي اصل شعر چې زرغونې کاکړې پښتو ژبې ته ژباړلی دی په دې ډول سره دی:

شنيدم که وقتي سحر گاه عيد ذکر ما به آمد برون بايزيد
يکي طشت خاکستر شخص بي خبر فرو رخته از سرايي به سر
همی گفت شور يده دستار وموی کف دست شکرانه مالان به روی
که ای نفس من در خور آتشم به خاکستر روی در هم کشم
بزرگان نگرندند در خود نگاه خدا بينی او خوشستن بين خواه
بزرگی به ناموس و گفتار نيست بلندی به دعوی و پندار نيست
تواضع سر رفعت افراز دت تکبر به خاک اندر انداز دت
به گردن فتد سرکش تند خوی بلنديت بايد بلندی مجوی
(بختانی، ۱۳۶۲م. م ۴۵)

پټې د خزاني د زرغونې د پښتو بوستان څخه يو حکايت رانقل کړی چې دلته يې ذکر کوو:

اورېدلې مې قيصه ده اورېدلې مې قيصه ده
د اختر په ورځ سهار د اختر په ورځ سهار
له حمامه راوتلی له حمامه راوتلی
ايرې خاورې چا له بامه ايرې خاورې چا له بامه
مخ او سر يې سو ککر مخ او سر يې سو ککر
بايزيد په شکر کښو شو بايزيد په شکر کښو شو
چې زه وړ يم د بل اور چې زه وړ يم د بل اور
له ايرو به څه بد وړمه له ايرو به څه بد وړمه
هو! پوهانو ځان ايرې کړ هو! پوهانو ځان ايرې کړ
څوک چې ځان ته گوري تل څوک چې ځان ته گوري تل
لويي تل په گفتار نه ده لويي تل په گفتار نه ده
تواضع به د سر لوړ کا تواضع به د سر لوړ کا
(صیاد، ۱۳۹۷م. م ۱۷-۱۸)

ډېره پخه، درنه او د يوخوالي له مخې داسې نه ښکاري چې ژباړه دې وي (غني، ۱۳۹۲م. م ۶۴).

په ژبني اړخ کې دا يادونه کولای شو چې په ياد نظم کې د عربي ژبې لغتونه (قتالونه، خلق، درهم) راغلي دي دا چې سرواني په عراق کې له يوه عربي استاد سره شاگردی کړې او له هغه سره نېردي پاتې شوی، نو ځکه يې په منظومه ژباړه کې د عربي ژبې اغېز ليدل کېږي او د دې ترڅنگ د پښتو ژبې ډېر سوچه لرغوني لغتونه هم پکې شته. لکه: (سوني، خړو، نلی، تيرونه، پرتومونه، وياړونه او ...). په دغه نظم کې د پښتو ژبې پخواني لغتونه چې اوس متروک دي؛ هم شته او ځينې پښتو لغتونه اوس هم د رېښې له مخې د استعمال وړ دي. لکه: وياړونه، سوني، بلل، تېرونه چې اوس وياړ، وياړل، سوني، ويشتل، تېری کول په پښتو ژبه کې شته دي. نوموړی شعر د خپل ژبني جوړښت او ترکيبونو له مخې د پښتو ژبې د تحول په تاريخ کې د مطالعې ځانگړی ځای لري، ځکه هغه لغات او ترکيبونه چې په دې شعر کې کارول شوي دي؛ ډېری اوس په لرو ډېر توپير سره په ژبه کې شته دي چې د تاريخ په اوږدو کې د ژبې د تحول او تغيير ښکاروندی کوي.

ب) د ژباړې بڼه

د پورتنی نظم د بڼې په باب بناغلي استاد هېوادل ليکلي: «د ابو محمد هاشم پارکي په شکلي لحاظ يوه قطعه ده، چې دا شعري ډول له همدې وخته پښتو ادبياتو ته لاره پيدا کوي او پښتو شاعري د شرقي شاعرۍ له شعري ژانرونو سره اشنا کېږي.» (هېوادل، ۱۳۷۹م. م ۴۳).

د استاد هېوادل په وينا د ابو محمد هاشم راژباړلی شعر په شکلي لحاظ سره قطعه ده، دا شعر په پښتو کې د قطعې ژانر لومړنی بېلگه بللې ده. حال دا چې ادبپوهان د قطعې لپاره کوم تعريف او پېژندنه وړاندې کوي دا شعر قطعې ته نه پاتې کېږي. قطعه هغه شعري فورم دی چې مطلع ونه لري، يا د لومړي بيت دواړه مسرې يې سره هم قافيه نه وي د شعر لومړی مسرې له قافيې څخه ازادې او دويمې مسرې يې سره په خپلو کې همقافيه وي، خو دلته لومړی او دويمه مسره سره همقافيه دي، د لومړی مسرې قافيه (وينه) او د دويمې مسرې قافيه (درهمونه) ده. استاد ازمون د قطعې په اړه ليکي: «ما چې څومره قطعې لوستي دي، ماته داسې کوم ځانگړی فورم چې په مستقله توگه رامنځته شوی وي، نه دی برېښيدلی، دا د کوم بل ژانر پاتې شوی برخه يا ټوټه ده، يا کوم ژانر نيمگړی ليکل شوی دی، پر هغه د قطعې نوم ايښی دی.» (ازمون، ۱۳۹۸م. م ۸۴).

د پورته څرگندونو څخه داسې معلومېږي چې ابو محمد هاشم له عربي ژبې څخه کوم شعر پښتو ته راژباړلی په عربي ژبه کې نوموړی شعر د شکلي جوړښت له مخې قطعه ده، خو پښتو ژباړه يې د فورم له مخې د استاد ازمون د خبرې په تائيد غزل ته ورته ده.

ج) د ژباړې منځپانگه

پورتنی نظم د محتوا په لحاظ يو اخلاقي او ټولنيز نظم دی چې د غريب او بډای توپير پکې له ورايه څرگندېږي. له بده مرغه زموږ په ټولنه کې دا دود دی چې خلک پيسې او سرمايه د هرڅه اساس گڼي او د يو شتمن کس هر ډول وينا ته خلک په درنه سترگه گوري، خو د بې وزله انسان رښتينې وينا دروغ گڼل کېږي. د دې خبرو د ثبوت لپاره پورتنی نظم بڼه بېلگه کېدای شي.

۲- د زرغونې کاکړې د منظومې ژباړې تحليل

د پښتو ادب په لومړۍ ادبي دوره کې دويمه منظومه ژباړه د زرغونې کاکړې ده چې د شيخ مصلح الدين سعدي «بوستان» يې په پښتو نظم ژباړلی دی. په دې اړه په پټه خزانه ليکي چې: «زرغونه د ملا دين محمد کاکړ لور وه په پنجوايي کې

واخلي. د پورتني داستان موضوع د لويي او تكبر پر ضد راڅرخي، تواضع د انسان د لوړ شخصيت معيار گڼي او انسانان تواضع ته رابولي.

پايله

د پايلې په توگه ويلي شو چې د پښتو ادب تاريخ په لومړي (لرغونې) ادبي دوره کې پښتو ژبه له نورو پرمختگونو سره سره د نړۍ له معتبرو ژبو سره اړيکې هم جوړوي، له دغو ژبو څخه پښتو ژبې ته د منظمو آثارو د ژباړلو لړۍ پيل کېږي. په پښتو ژبه او ادب کې لومړنۍ تر لاسه شوې ژباړه د ابو محمد هاشم سرواني ده چې د خپل استاد ابن خلد عربي شعر يې په پښتو نظم ژباړلی دی، دغه ژباړه د فورم له مخې غزل، د محتوا له مخې يوه ټولنيزه او اخلاقي موضوع ده. د هاشم ژباړلی شعر په عربي ژبه کې اووه مسرې لري چې ابو محمد هاشم د خپل علمي او ادبي ذوق او لوړې پوهې درلودلو له مخې په اوو بيتونو کې پښتو ته ژباړلی دی.

د پښتو ادب په لومړي ادبي دوره کې دويمه ژباړه د زرغونې کاکړې پښتو بوستان دی چې د شيخ سعدي د فارسي بوستان پښتو ژباړه ده، د دې بوستان ټوله ژباړه تر اوسه پورې نه ده تر لاسه شوې، يوازې يو حکايت يې پټې خزانې ثبت کړی او تر مور پورې رارسيدلی دی. دغه حکايت په فارسي ژبه کې اته بيته، خو پښتو ژباړه يې په دولسو بيتونو کې شوې ده، دغه ژباړه د فورم له مخې مثنوي ده. د دې ژباړې ژبني ارزښت په دې کې دی چې د خپل مهال ځينې کلمات يې خوندي کړي او د پښتو ژبې د لويديز گړدود کلمې لري.

ماخذونه

- ازمون، لعل پاچا. (۱۳۹۸ل). ادب تيوري. ننگرهار: ختيځ خپرندويه ټولنه.
- حبيبي، عبدالحی. (۱۳۸۴ل). د پښتو ادبياتو تاريخ (لومړی او دویم ټوک). پېښور: دانش خپرندويه ټولنه.
- خدمتگار بختاني، عبدالله. (۱۳۶۲ل). یک گل از دو بوستان دو گل از یک بوستان (مقاله)، د زرغونې ياد. کابل: د افغانستان د علومو اکاډمي، د پښتو څېړنو بين المللي مرکز.
- خموش، عبدالقدير. (۱۳۹۸ل). د ژباړې فن او شاليد. درېيم چاپ. کابل: نويساخپرندويه ټولنه.
- رحماني، گل الرحمن. (۱۳۹۹ل). د ژباړې تيوري. کابل: سمون: خپرندويه ټولنه.
- زيار، مجاور احمد. (۱۳۶۲ل). د زرغونې د شعر ژبه (مقاله)، د زرغونې ياد. کابل: د افغانستان د علومو اکاډمي، د پښتو څېړنو بين المللي مرکز.
- شېرزاد، پښتون آقا. (۱۳۹۷ل). د پښتو ادبياتو لرغونې دوره. کابل: نويساخپرندويه ټولنه.
- صیاد، سلیمان. (۱۳۹۷ل). منظوم داستاني ادبيات (کلاسيکه دوره). جلال آباد: مومند خپرندويه ټولنه.
- علیزی، صحرا. (۱۴۰۰ل). د ژباړې فن. کابل: نويساخپرندويه ټولنه.
- غني، سيدغني. (۱۳۹۲ل). د پښتو لرغوني شاعري. ننگرهار: مومند خپرندويه ټولنه.
- هوټک، محمد. (۲۰۰۵م). پټه خزانه. پېښور: آريان خپرندويه ټولنه.
- هېوادمل، زلمی. (۱۳۷۹ل). د پښتو ادبياتو تاريخ (لومړی ټوک). پېښور: دانش خپرندويه ټولنه.

الف - د ژباړې ژبني اړخ

د زرغونې کاکړې د ژباړل شوی حکايت ژبني اړخ هم خورا مهم دی، ځکه چې د پښتو ژبې د کندهاري گړدود او تر څنگ يې ځني اوس مهالي کاريدونکي لغات او کلمات خوندي کړي دي. استاد زيار د دې ژباړې د ژبني ارزښت په اړه ليکي: «دغه پاړکي د نهمې او لسمې سپورميزې ليردې پېړۍ د ټولنيزې ادبي پښتو لږ تر لږه د کندهاري هغې په نوميرنه (تشخيص) کې يوه کوچنی ونډه اخلي.» (زيار، ۱۳۶۲ل. م. ۳۵).

د ژبني اړخ بله برخه يې دا ده چې زرغونې کاکړې د سعدي اصل شعر چې (۸) مسرې دی په (۱۲) مسرو سره ژباړلی او په ژباړه کې يې (۴) مسرې ورزياتې کړي دي.

د زرغونې کاکړې ژباړلی نظم ژبني لحاظ سره د لاندې ځانگړنو لرونکی دی:

- ۱- په نظم کې کوم لرغوني او اړخايک لغتونه نه تر سترگو کېږي، بلکې د اوسني پښتو او کندهاري گړدود سره يې کوم ځانگړی توپير نشته.
- ۲- د وييکو د کارونې په برخه کې د پښتو ژبې له اوسني معياري جوړښت سره سم وييکي کارولي دي.
- ۳- ځينې کلمې يې د کندهار له اوسني گړدود سره سر خوري لکه راوتلی، تيريدلی او لوخبره.
- ۴- د ختيځ گړدود په خلاف يې شول کلمه په کندهاري گړدود سول ليکلې ده. (زيار، ۱۳۶۲ل. م. ۴۱-۴۲).

په ټوله کې ويلي شو چې د زرغونې د ژباړې ژبه روانه، سليسه، خوږه او په تول پوره ده.

ب - د ژباړې بڼه

د بڼې له مخې د سعدي فارسي شعر مثنوي دی چې زرغونې کاکړې هم نوموړی حکايت د مثنوي په قالب کې ژباړلی دی، خو له اصل شعر سره د پښتو ژباړه دومره توپير لري چې اصل شعر ټول (۸) بيته دی چې هره مسره يې (۱۱) څپې لري، خو پښتو ژباړه يې (۱۲) بيتونه دي چې هر مسره يې (۸) څپيزه ده.

ج - د ژباړې منځپانگه

د زرغونې کاکړې ژباړل شوی حکايت د منځپانگې له مخې يو اخلاقي نظم دی، د دې نظم د منځپانگې په اړه د پښتو ادبياتو تاريخ لرغونې دورې په نوم اثر ليکوال د ښاغلي محمد اسماعيل يون د ليکنې په حواله ليکي: «که مور په پښتو ادب کې د اخلاقي شاعرانو له پاره يوه مخصوصه ډله ومنتو، نو زرغونه کاکړه به د خپل پښتو بوستان سره د هغوی په سر کې ولاړه وي. مور زرغونه د شيخ سعدي د بوستان په منظمو ترجمه د اخلاقي شاعرانو له ډلې څخه منلی شو.» (شیرزاد، ۱۳۹۷ل. م. ۱۱۸).

ويلی شو چې د زرغونې کاکړې ژباړلی حکايت د محتوا په لحاظ اخلاق او نصيحتونه لري چې انسان بايد د خپلو اخلاقو د لوړاوي لپاره ترې گټه